

Рзабай Ақтоты Иманғазықызының 6D030100- «Құқықтану» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін іздену үшін дайындаған «Қазақстан Республикасының экологиялық құқығының халықаралық қайнар көздері» тақырыбындағы диссертациясына

АҢДАТПА

Жұмыстың жалпы сипаттамасы. Диссертациялық жұмыс Қазақстан Республикасының экологиялық құқығы қайнар көздерінің жалпы жүйесіндегі қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану туралы халықаралық құқықтық нормалардың орны мен мәртебесін зерттеуге арналған.

Диссертациялық зерттеу тақырыбының өзектілігі. Қазақстан көпвекторлы, прагматикалық және аса белсенді сыртқы саясатты жүзеге асыра отырып, қауіпсіздік, ынтымақтастық және даму саласындағы жаһандық және аймақтық күн тәртібін қалыптастыруға және жүзеге асыруға үлкен үлес қосуда.

Қазақстан Республикасының Президенті Касым-Жомарта Тоқаев БҰҰ Бас ассамблеясының Жалпы пікір таласының 74-сессиясында жасаған баяндамасында «Қоршаған ортаның нашарлап кетуі әлемдегі ең жағымсыз факторлардың біріне айналды. Орталық Азияның климатының өзгеруі, шөлейттену мен мұздықтардың еруі және ауыз су мен суару ресурстарының сарқылуы сияқты экзистенциалды сипаттағы маңызды мәселелерге алып келеді» деген болатын. Осындай күрделі жағдайда Қазақстан ұлттық мүдделерді жан-жақты және мызғымастай қорғауға, сыртқы саяси және экономикалық басымдықтарды конструктивті түрде алға жылжытуға басты назар аударуда. ҚР сыртқы саясатында 2020-2030 жж. қоршаған ортаны қорғау және табиғатты пайдалану саласындағы мынадай негізгі басымдықтар мен қағидаттар белгіленген: табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардың алдын алу және салдарын жою; бұрынғы Семей ядролық полигоны мен Арал теңізінің аумақтарын оңалту, сондай-ақ шөлейттенуге қарсы күрес жөніндегі шетелдік әріптестермен және донорлармен ынтымақтастық; Каспий маңы елдерімен бірлесіп «Каспий теңізінің теңіз ортасын қорғау жөніндегі негіздемелік Конвенция» ережелерін және оған хаттамаларды іс жүзінде жүзеге асыру; халықаралық экологиялық-құқықтық ынтымақтастыққа, оның ішінде эпидемиялар мен пандемияларға қарсы іс-қимыл мақсатында қатысу болып табылады.

Қазіргі өзара байланысты және өзара тәуелді әлемде бүгінгі және болашақ ұрпақтың игілігі үшін қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы халықаралық-құқықтық ынтымақтастықтың ерекше рөлі айқын көрінеді. Мемлекеттердің осындай өзара іс-қимылы процесінде құрылған халықаралық шартқа біріктірілген құқықтық нормалар ұлттық құқық нормаларымен өзара іс-қимыл жасамай, оқшауланған түрде әрекет ете алмайды. Оның үстіне, мұндай өзара іс-қимыл ұлттық құқық қайнар көздерінің жалпы жүйесінде халықаралық құқық қайнар

көздерінің арнайы санатын бөлуден көрінеді, ал халықаралық шарт нормаларын конституциялық-құқықтық тұрғыдан қабылдау мұндай нормалардың олардан бөлек, ерекше басымдылық позициясын танумен сипатталуы мүмкін.

Қазіргі таңда мемлекеттің табиғи ресурстарға егемендігі қағидаты ғылыми пайымдауды және халықаралық деңгейде экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі мемлекеттердің құқықтары мен міндеттерін анықтауда «ерекше» көзқарасты талап етеді. Бұл бір жағынан, мемлекеттер өздерінің экономикалық және экологиялық саясатын жүргізуге, оның ішінде олардың табиғи байлықтарын сақтау мен пайдалануға және олардың табиғи ресурстарына еркін иелік етуге құқылы; екінші жағынан, мемлекеттердің әрекет ету еркіндігін шектейтін міндеттемелер мен міндеттер пайда болды.

Жаһандану процестері, Қазақстан Республикасы экономикасының әлемдік экономикалық қатынастарға интеграциясы, жер қойнауын пайдалану секторына шетелдік инвесторлардың келуі, нарықтық қатынастардың дамуы, ұлттық заңнаманың нормаларына және Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық-құқықтық актілерге негізделген экологиялық қатынастарды реттеуге икемді көзқарас қажеттілігін алдын-ала анықтайды. Бұл жағдай қоршаған ортаны тиімді басқару және мемлекет, қоғам және табиғи ресурстарды пайдаланушылардың мүдделерінің әділ тепе-теңдігін қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасы заңнамасының нормаларын және халықаралық-құқықтық актілердің нормаларын қосалқы қолдану практикасын білдіреді.

Осы тақырыптың өзектілігі қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы қатынастарды реттеуде халықаралық шарттық нормаларды қолдану тәжірибесіне ғана емес, теориясына да негізделеді. Халықаралық-құқықтық құжаттардың мазмұнын анықтау оларды экологиялық құқықтың қайнар көздеріне жатқызу мүмкіндігін анықтайды, бұл экологиялық құқық мәселелерінің теориялық дамуы үшін, сондай-ақ біздің еліміздің халықаралық экологиялық міндеттемелерін іс жүзінде жүзеге асыру үшін маңызды. Бұл құқық қолдану тәжірибесі үшін, әсіресе, халықаралық-құқықтық актілердің ұлттық заңнан басымдығы бар және тікелей қолданылатын жағдайларда маңызды болып табылады.

Халықаралық шарттардың, атап айтқанда Қазақстан Республикасының халықаралық экологиялық шарттары нормаларын конституциялық тану және қабылдау Қазақстанның халықаралық экологиялық шарт нормаларын қолданыстағы экологиялық заңнамаға айналдыру процесінде тікелей көрініс табады, бұл Қазақстан Республикасының экологиялық құқығындағы халықаралық қайнар көздерінің ерекше санатының бар екендігін көрсетеді. Тұтастай алғанда, халықаралық міндеттемелерді қолданыстағы заң ретінде конституциялық тұрғыдан тану және ратификацияланған халықаралық-құқықтық нормалардың Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасының нормаларынан басымдылығын тану, Қазақстанның халықаралық экологиялық шарттық процеске белсенді қатысуы және соның нәтижесінде халықаралық шарттық нормалардың еліміздің экологиялық заңнамасына ықпалы, сонымен

қатар, заң ғылымында республиканың экологиялық құқық қайнар көздерінің жалпы жүйесінде Қазақстан Республикасы мойындаған халықаралық-құқықтық нормалардың орны мен рөліне арналған арнайы зерттеулердің болмауы осы диссертациялық зерттеудің таңдалған тақырыбының өзектілігін анықтайды.

Тақырыптың зерттелу деңгейі. Экологиялық құқық бойынша отандық және шетелдік ғалымдар мен заңгерлердің ғылыми зерттеулерін, атап айтқанда, Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасына арналған зерттеулерді талдау, осы уақытқа дейін Қазақстан Республикасы экологиялық құқығының қайнар көздерінің жалпы жүйесінде халықаралық құқықтық нормалардың құқықтық табиғаты мен рөлін айқындаудың мәселелері бойынша арнайы кешенді зерттеулер жүргізілмегенін дәлелдейді.

Қолданыстағы ішкі мемлекеттік құқықта шарттық нормаларды имплементациялау теориясының сұрақтары әлі күнге дейін Қазақстан Республикасының экологиялық құқығы ғылымында арнайы зерттеу объектісі болмады. Дәл осындай жағдай құқықтың басқа салаларында көрініс тапты, мұнда саланың ерекше халықаралық құқықтық қайнар көздерін қалыптастыру мен жетілдіруге халықаралық құқықтың әсерін мойындайды, дегенмен, зерттеушілер мұндай мәселелер халықаралық құқық ғылымы шеңберінде ғана қаралуы тиіс деген өз ұстанымдарын негіздеп, осындай нормаларды имплементациялау теориясының проблемалық және толық емес зерттелген мәселелерінен алшақ болуды жөн санайды. Халықаралық құқық теориясына және атап айтқанда, имплементацияның теориялық мәселелеріне арналған зерттеу материалдары (монографиялар, ғылыми мақалалар, тезистер, құралдар), біздің ойымызша, белгіленген мәселе бойынша Қазақстан Республикасы таныған халықаралық шарттардың нормаларын Республиканың қолданыстағы экологиялық заңнамасына имплементациялау салдарынан экологиялық құқықтың ерекше халықаралық құқықтық қайнар көздерін қалыптастыруға деген ғылыми көзқарастағы олқылықтарды жоюға көмектесетін, негізделген және пайымдалуға құқығы бар қорытындылар мен тұжырымдарды ұсынуға мүмкіндік береді.

Халықаралық құқықтық қатынастардың ерекшелігіне, халықаралық экологиялық шарттардың табиғатына байланысты отандық және шетелдік халықаралық заңгерлердің еңбектері, олардың ішінде М.А. Сәрсембаев, С.Ж. Айдарбаев, Ж.О. Құлжабаева, А.А.Сәлімгерей, А.К. Тастанова, О.Н. Сафонова, Г.И. Тункина, Ю.М. Колосова, Г.В. Игнатенко, И.И. Лукашук, А.С. Тимошенко, Е.Н. Лисицина, О.С. Колбасова, Е.А. Нестеренко және басқалардың зерттеу ретінде қарастырды.

Ұлттық және халықаралық құқықтың жалпы ара қатынасының жекелеген аспектілерін С.З. Зиманов, С.С. Сартаев, Г.С. Сапарғалиев, О.К. Кобабаев, Е.М. Абайдельдинов, А.К. Абельдинов, А.К. Котов, Г.Б. Испаева, Дж. Гинзбургс, Н.В. Миронов, И.П. Блищенко және басқалардың еңбектерінде қарастырылды.

Қазақстан Республикасының және шет мемлекеттердің экологиялық заңнамасының қазіргі заманғы мәселелері, сондай-ақ Республиканың

халықаралық экологиялық-құқықтық ынтымақтастығына арналған жекелеген мәселелер С.Б. Байсалов, Н.Б. Мұхитдинов, А. Бектұрғанов, А.С. Стамкұлов, Д.Л. Байдельдинов, Л.К. Еркінбаева, С.Д. Бекишева, Е.В. Новикова, Р. Ережепқызы, Ғ.Б. Төлеуов, Д.Н. Бекежанов және т.б. қазақстандық және шетел ғалым заңгерлердің, экологиялық, аграрлық, табиғи ресурстық құқық саласы мамандарының ғылыми еңбектерінде көрініс тапты және шешімі анықталды.

Халықаралық экологиялық-құқықтық ынтымақтастықтың жекелеген аспектілері С.Ш.Тюлеубекова, Н.Г. Лаптева, Ю.А. Гаврилова сияқты ғалымдардың еңбектерінде зерттелгенін атап өткен жөн. Атап айтқанда, С.Ш. Тюлеубекованың жұмысында жекелеген халықаралық экологиялық конвенциялар бойынша міндеттемелердің орындалуы зерттелді. Халықаралық экологиялық ынтымақтастық формасы ретінде АЭО қызметі Н.Г. Лаптеваның еңбектерінде қарастырылған. Халықаралық экологиялық құқықтың ұғымы мен қалыптасу кезеңдері, Қазақстан Республикасының халықаралық экологиялық-құқықтық ынтымақтастыққа қатысуы Ю.Г. Гаврилованың монографиясында көрініс тапты.

Жоғарыда аталған және басқа жұмыстардан біз ұсынған диссертациялық зерттеудің бірқатар түбегейлі айырмашылықтары бар.

Ол экологиялық құқықтың қайнар көздері жүйесіндегі халықаралық шарттық нормалардың орны мен рөлін анықтауға бағытталған, ал жоғарыда аталған зерттеулер басқа мақсаттар мен міндеттерді, атап айтқанда Қазақстан Республикасының басқа елдермен халықаралық экологиялық-құқықтық ынтымақтастығының құқықтық мәселелерін, нысандары мен тетіктерін, халықаралық экологиялық ұйымдардың құқықтық мәртебесін, халықаралық конвенциялардың жүзеге асырылу тәртібін қарастырды. Жұмыста экологиялық құқық қайнар көздерінің теориялық мәселелері және халықаралық шарттық нормаларды экологиялық заңнамаға имплементациялау мәселелері ашылып қарастырылады, Қазақстан Республикасының экологиялық құқығының қайнар көзі ретінде халықаралық шарттың құқықтық табиғаты зерттеледі, әмбебап, аймақтық және екіжақты халықаралық экологиялық шарттардың мазмұны, қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы халықаралық ұйымдардың декларациялары және қарарларының құқықтық табиғаты зерттеледі, халықаралық экологиялық міндеттемелерді іске асыруды қамтамасыз етудің мемлекеттік-құқықтық тетігі зерделеніп, қолданыстағы заңнаманы және зерттеліп отырған саладағы Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының қызметін жетілдіру бойынша тәжірибелік ұсыныстар беріледі.

Диссертациялық зерттеудің әдіснамалық негізі. Диссертациялық зерттеу әдіснамасының негізін белгілі кеңестік, ресейлік, батыс және қазақстандық ғалым заңгерлердің, экологиялық, аграрлық және табиғи ресурстық құқығы саласындағы мамандардың ғылыми еңбектері құрайды. Зерттеу тақырыбының ерекшелігі мен кешенді сипаты мемлекет пен құқық теориясы мен тарихы, Қазақстан Республикасы мен шет мемлекеттердің конституциялық және әкімшілік құқығы, халықаралық (экологиялық) құқық,

халықаралық шарттар құқығы мен халықаралық құқық теориясы бойынша ғылыми еңбектер мен арнайы заң әдебиеттерін зерттеу қажеттілігін де анықтады. Қарастырылып отырған мәселелерді зерттей отырып, автор диалектикалық, формальды логикалық, салыстырмалы-құқықтық, жүйелік талдау әдісі сияқты таным әдістері мен тәсілдерін басшылыққа алды.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері. Ғылыми зерттеу жұмыстың мақсаты – Қазақстан Республикасының экологиялық құқығы қайнар көздерінің жалпы жүйесіндегі халықаралық құқық нормаларының орны мен мәртебесін жан-жақты зерттеу. Белгіленген ережелерді зерттеу ұлттық және халықаралық экологиялық құқықтың өзара байланысының мәселелерін талдаумен қатар, Қазақстан Республикасының экологиялық құқығы қайнар көздерінің жүйесінде халықаралық құқық нормаларының мәртебесін анықтаудағы олқылықтарды жоюға негіз болатын ережелер мен қағидаларды әзірлеуге мүмкіндік берді.

Зерттеудің аталған мақсатына жетуде төмендегі міндеттерді шешу керек:

1) Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына халықаралық экологиялық шарттардың нормаларын имплементациялаудың теориялық және тәжірибелік аспектілерін зерттеу;

2) қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы халықаралық заң шығарушылық процестер мен нәтижелердің Қазақстан Республикасының экологиялық құқығының дамуына әсерін зерттеу;

3) Қазақстан Республикасы экологиялық құқығы халықаралық қайнар көздерінің ерекшеліктерін ашып көрсету, халықаралық экологиялық шарттың құқықтық табиғатын зерттеу;

4) Қазақстан Республикасының әмбебап, аймақтық және екі жақты халықаралық экологиялық шарттарының мазмұнын талдау және олардың ерекшеліктерін айқындау;

5) қоршаған ортаны қорғау мәселелері бойынша халықаралық ұйымдардың қарарлары мен декларацияларының мазмұнын зерттеу және Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасының дамуына әсері мен рөлін негіздеу;

б) халықаралық экологиялық міндеттемелерді іске асыруды қамтамасыз етудің мемлекеттік-құқықтық тетігін зерделеу және осы саладағы қолданыстағы заңнама мен Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдары қызметін жетілдіру бойынша нақты ұсыныстар беру.

Диссертациялық зерттеудің объектісі ұлттық құқық жүйесіндегі халықаралық құқық қайнар көздерінің алатын орны мен ролін анықтау аясындағы қоғамдық қатынастар болып танылады.

Диссертациялық зерттеудің пәні Қазақстан Республикасы экологиялық құқығының қайнар көздерінің жүйесіндегі халықаралық құқық нормалары және олардың мәртебесін анықтау тетігі болып табылады.

Диссертациялық зерттеудің эмпирикалық базасын Қазақстан Республикасының экология саласындағы халықаралық шарттары, халықаралық ұйымдар мен органдардың шешімдері мен қарарлары, Қазақстан

Республикасының және жекелеген мемлекеттердің ұлттық заңнамалары құрайды.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы диссертацияның экологиялық құқықтың халықаралық құқықтық қайнар көздерінің мәселелерін кешенді монографиялық зерттеу болып табылатындығымен негізделеді.

Диссертациялық жұмыста ұлттық және халықаралық заңнаманы, қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының шарттық тәжірибесін, экологиялық мәселелер бойынша халықаралық ұйымдардың қызметін, құқықтану ғалымдарының, ұлттық және халықаралық экологиялық құқық саласындағы мамандардың ғылыми еңбектерін зерттеу негізінде Қазақстан Республикасының экологиялық құқығының халықаралық құқықтық қайнар көздерінің табиғаты мен мазмұнына кешенді зерттеу жүргізілді. Демек, тиісті зерттеудің бағыты мен қажеттілігі отандық заң ғылымында Қазақстан Республикасының экологиялық құқығының халықаралық құқықтық қайнар көздеріне арналған арнайы жұмыстардың болмауымен тығыз байланысты. Тиісті зерттеу шеңберінде экологиялық құқықтың халықаралық қайнар көздерінің мәселерімен қатар, Қазақстанда ұлттық және халықаралық экологиялық құқықтың, Республиканың экологиялық мәселелер бойынша халықаралық шарттық тәжірибесінің ара қатынасына қатысты ережелер алғаш рет талданды.

Бұл зерттеудің қарастырылып отырған мәселелер бойынша басқа ғылыми жұмыстардан ерекшелігі, ол республиканың экологиялық құқығының халықаралық құқықтық көздерін құрайтын халықаралық құқықтық нормаларды танудың ғылыми-теориялық негіздемесін беретіндігімен ұштасады. Сонымен қатар, халықаралық-құқықтық нормалардың ерекше құқықтық табиғатын және мемлекеттердің ұлттық құқықтық жүйесінің осындай нормаларды қабылдауының әртүрлі ұстанымдарын ескере отырып, автор заң ғылымында бар және зерттелген Қазақстан Республикасының басқа елдермен халықаралық экологиялық-құқықтық ынтымақтастығының нысандарына, тетіктері мен қағидаларына және негізгі қолданыстағы экологиялық шарттардың жалпы сипаттамасына қатысты ережелерді талдаумен шектелмеген. Осыған байланысты егеменді Қазақстанның экологиялық-құқықтық ғылымында конституциялық құқық (халықаралық құқық нормаларын конституциялық-құқықтық қабылдау, Республиканың нормативтік құқықтық актілерінің иерархиясындағы халықаралық шарттар нормаларының орнын анықтау), экологиялық құқық (экологиялық құқық қайнар көздерінің жалпы жүйесіндегі халықаралық құқықтық актілердің орны туралы мәселелердің жеткіліксіз зерттелуіне қатысты олқылықтарды жою), халықаралық құқық және оның жеке салалары (халықаралық-құқықтық нормаларды Республиканың ұлттық экологиялық заңнамасына имплементациялау теориясы, халықаралық және ұлттық экологиялық құқық нормаларының ара қатынасы, халықаралық шарттардың, халықаралық экологиялық құқықтың құқықтық тұрғыдан халықаралық экологиялық

шарттардың мазмұнын талдау) тұрғысынан Республиканың экологиялық құқығының халықаралық қайнар көздерін кешенді талдауға әрекет жасалды.

Қорғауға ұсынылатын тұжырымдар.

1. Қазақстан Республикасы Конституциясында халықаралық шарттар мен Республиканың өзге де міндеттемелерінің «қолданыстағы құқық» ретінде танылуы (Конституцияның 4 бабының 1 бөлігі), сонымен бірге, Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттар нормаларының ұлттық заңнама нормаларына қатысты басымдығын тану (Конституцияның 4 бабының 3 бөлігі) экологиялық құқықтың қайнар көздерінің жалпы жүйесінде ерекше халықаралық құқықтық қайнар көздерді тікелей бөліп шығаруға негіз болады. Конституциялық-құқықтық тану және Қазақстан Республикасының халықаралық экологиялық конвенциялары мен шарттары нормаларының әсерін қабылдау, халықаралық экологиялық шарттық нормаларды қолданыстағы ұлттық экологиялық заңнамаға трансформациялау үрдісіне ықпал етеді.

2. Халықаралық экологиялық құқық нормаларын имплементациялауды құқықтық қамтамасыз етудің ұлттық жүйесі халықаралық құқықтық нұсқауларды ұлттық деңгейде жүзеге асырудың құқықтық негізін көрсетеді және мыналарды қамтиды. Біріншіден, халықаралық және Қазақстан Республикасының ұлттық құқығының арақатынасы туралы, халықаралық шарттарды жасасу, орындау және денонсациялау тәртібі туралы, құқықшығармашылық қызметті жүзеге асыру, имплементация саласындағы мемлекеттік органдардың құзіреттері туралы жалпы сипаттағы нормативтік құқықтық актілер. Екіншіден, нақты шарттар бойынша халықаралық экологиялық міндеттемелерді имплементациялауды қамтамасыз ету мақсатында қабылданатын ұлттық құқықтық актілер (имплементациялық құқықтық актілер). Мемлекеттің имплементациялаудағы ұлттық тетігінің пәрменділігі оның құқықтық жүйесінің тиімділігін қамтамасыз етіп, ұлттық құқықтың, соның ішінде ҚР экологиялық құқығының халықаралық қайнар көздерінің қалыптасуына және дамуына ықпал етеді.

3. Халықаралық құқықтық қайнар көздер Қазақстан Республикасы экологиялық құқығы қайнар көздерінің құрамдас бөлігі болып табылады, бұл қайнар көздер дербес, не болмаса қолданыстағы ұлттық экологиялық заңнама нормаларымен бір мезгілде әрекет ететін ерекше халықаралық шарттық және декларативтік актілер түрінде ұсынылған. Экологиялық құқық қайнар көздерінің жалпы жүйесінде халықаралық құқықтық қайнар көздерді бөліп қарау қажеттілігі халықаралық құқықтық нормалардың Қазақстан Республикасының қолданыстағы экологиялық заңнамасына тікелей «енуімен» байланысты болып отыр.

4. Халықаралық экологиялық шарт экологиялық құқықтың негізгі халықаралық қайнар көзі болып табылады және қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану мәселелері бойынша ҚР шет мемлекетпен (немесе мемлекеттермен) не болмаса халықаралық ұйыммен жазбаша нысанда бекіткен, бір құжатта не болмаса екі немесе өзара байланысты бірнеше құжаттарда мазмұндалғанына және нақты аталуына қарамастан, Қазақстан

Республикасының арнайы нормативтік құқықтық актілерімен және халықаралық заңнамамен реттелетін халықаралық келісім ретінде ұғынылады. Халықаралық экологиялық шартты міндетті түрде ратификациялау әртүрлі деңгейлі экологиялық шарттардың болуының, оларға бірдей мәртебе берудің алдын алады және ҚР халықаралық экологиялық міндеттемелерін тиімді жүзеге асыруға негіз болады.

5. Экологиялық мәселелер төңірегіндегі мамандандырылған халықаралық үкіметаралық ұйымдар мен халықаралық органдардың шегінде қабылданған халықаралық декларациялар мен қарарлар тікелей ҚР экологиялық құқығының қайнар көздері ретінде қарастырылмайды, өйткені олардың заңи міндеттілігі жоқ сәйкесінше факультативті (ұсынымдық) құжаттар болып табылады. Дегенмен, экологиялық мәселелерге байланысты көптеген декларативтік құжаттардың маңыздылығы мен мәнділігін, сонымен қатар аталған құжаттарды сақтаумен және ұлттық экологиялық заңнаманы қалыптастырумен, жетілдірумен байланысты мемлекеттердің тәжірибесін ескеретін болсақ, мұндай топтағы актілер Қазақстан Республикасы экологиялық құқығының қосалқы халықаралық құқықтық қайнар көздері ретінде қарастырылуы ықтимал.

6. Халықаралық экологиялық міндеттемелерді іске асырудың мемлекеттік-құқықтық тетігі – бұл қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы мемлекеттік реттеудің негізгі бөлігі, мемлекеттің ұлттық деңгейде өзіне ерікті түрде алған міндеттемелерін тиісінше орындауын қамтамасыз ететін қолданыстағы институттар мен құқық нормаларының жиынтығы. Қазақстанның қолданыстағы құқықтық деңгейінде халықаралық шарттық нормалардың түбегейлі заңи рәсімделмеуі халықаралық экологиялық-құқықтық ынтымақтастықтың тиімділігіне және мемлекеттік деңгейде халықаралық экологиялық міндеттемелерді тиісінше іске асыруға тікелей әсер етуде. Халықаралық экологиялық құқық нормалары ұлттық құқықтық деңгейде толық көлемде қамтамасыз етілмеген, сонымен бірге, қолданыстағы ұлттық нормативтік құқықтық актілер мемлекетіміздің жаңа халықаралық міндеттемелеріне уақытында бейімделмейді және сәйкестендірілмейді. Сонымен қатар, халықаралық экологиялық шарттардан туындайтын міндеттемелерді мемлекеттің орындауын бақылау бойынша мемлекеттік тетіктер жеткілікті дәрежеде дамымаған, тиісті мәселелерге қатысты мемлекетіміздің сыртқы саяси, табиғат қорғау және өзге де ведомстволардың арасында өзара әрекет етудің нақты әрі анық тетігі жоқ. Мұндай жағдай барлық деңгейлерде мемлекеттің халықаралық шарттық міндеттемелерін іске асыруды қиындатады.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы зерттеу Қазақстан Республикасы экологиялық құқығының қайнар көздерінің жалпы жүйесіндегі халықаралық құқықтық нормалардың құқытық табиғатын және ерекше рөлін; бұрын экологиялық құқық ғылымында зерттелмеген халықаралық экологиялық шарттар нормаларын конституциялық-құқықтық қабылдау мәселелерін және халықаралық экологиялық құқық пен ҚР экологиялық құқығының ара қатынасы мәселелерін жақсы түсінуге ықпал етеді. Зерттеудің

өзі де, алынған нәтижелер де Қазақстан Республикасындағы экологиялық құқық ғылымының одан әрі дамуына ықпал ететін болады.

Зерттеудің тәжірибелік маңыздылығы зерттеу нәтижелерін Қазақстан Республикасы экологиялық құқығының жекелеген мәселелерін, оның қайнар көздерін одан әрі ғылыми зерттеуде қолдану мүмкіндігімен сипатталады. Сонымен бірге диссертацияның негізгі тұжырымдары «Қазақстан Республикасының экологиялық құқығы», «Халықаралық экологиялық құқық» курстарын оқыту процесінде «Құқықтану» және «Халықаралық құқық» мамандықтары бойынша оқитын Республиканың жоғары оқу орындарының білімгерлері үшін, сондай-ақ ғылыми зерттеулер мен ғылыми құралдарды дайындау кезінде де қолданылуы мүмкін.

Зерттеу нәтижелерін апробациялау. Диссертациялық жұмысты жазу кезінде анықталған ғылыми ұсыныстар мен қорытындылар, ережелер халықаралық, Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция жинақтарында, Білім және ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған журналдарда жарияланып, апробациялаудан өтті.

Зерттеу барысында жарияланған ғылыми мақалалар мен өзге ғылыми-зерттеудің нәтижесі 11 оның ішінде, Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі, Білім және ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған ғылыми баспаларда 3 мақала және Scopus базасына кіретін Journal of environmental management and tourism және Environmental Policy and law журналдарында 2 мақала, ТМД және басқада шетелдерде өткен халықаралық ғылыми - тәжірибелік конференцияларда 2 мақала, сондай-ақ Қазақстанда өткен халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияларында 4 мақала жарияланды.

Жұмыс материалдарының сыннан өтуі. Диссертациялық жұмысты зерттеу кезінде анықталған нәтижелер: тұжырымдар мен ұсыныстар және қорытынды, І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің «Азаматтық құқықтық пәндер» кафедра отырысында қарастырылды, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің «Кеден, қаржы және экологиялық құқық» кафедрасында кеңейтілген ғылыми семинарында талқылаудан өтті.

Диссертацияның құрылымы мен көлемі. Жұмыс кіріспеден, үш бөлімнен, қорытынды мен пайдаланылған әдебиеттер тізімінен тұрады.